

ΕΘΝΙΚΟΣ ΔΙΧΑΣΜΟΣ

Οι τομές είναι στην ιστορία ρήξεις με τις συνέχειες όπως εγγράφονται σε μια εθνική ιστορία ή και στην ευρωπαϊκή ή παγκόσμια. Ένα σημαντικό γεγονός, όπως ο πόλεμος ή μια επανάσταση έρχεται και διαρρηγνύει το νήμα, επιφέροντας ριζικές αλλαγές στην κοινωνία. Οι τομές δεν είναι ωστόσο ένας νεκρός χρόνος, αλλά στοιχεία από την προηγούμενη χρονικότητα την διαπερνούν και βρίσκουν τις επιβιώσεις τους στην καινούργια χρονικότητα. Με αυτά τα δεδομένα, θα μπορούσε ο Εθνικός Διχασμός να θεωρηθεί ως τομή στην νεώτερη ελληνική ιστορία ή στην ιστορία του εικοστού αιώνα;

Λίγα χρόνια πριν η Ελλάδα είχε συμμετάσχει στους Βαλκανικούς πολέμους (1912-1913) και είχε προσαρτήσει τις νέες χώρες (Ήπειρο, Μακεδονία, Θράκη, Κρήτη και νησιά του Αιγαίου). Με πληγωμένο το κύρος από την «επαίσχυντον ήτταν» του 1897 το μικρό ελληνικό βασίλειο που περιελάμβανε την Στερεά Ελλάδα, τη Θεσσαλία, την Εύβοια, την Πελοπόννησο, τις Κυκλάδες και τα νησιά του Ιονίου πελάγους, κατόρθωσε να διπλασιάσει την έκτασή του μετά τους βαλκανικούς πολέμους του 1912-13 και να αυξήσει τον πληθυσμό της (4,7 εκατ. κάτοικοι σε σύγκριση με τα 2,6 του 1912). Τούτο το πέτυχε χάρις στις νίκες στον σύντομο «τουρκικό» και τον συντομότερο «βουλγαρικό» ή σύμφωνα με τις μεταγενέστερες Ο Α΄ Βαλκανικός πόλεμος ήταν για τους εξεγερμένους λαούς των Βαλκανίων απελευθερωτικός και η κοινή γνώμη, όπως διαπιστώνουμε μέσα από τον Τύπο, ομονοούσε και στήριζε τις κυβερνητικές επιλογές. Σε διαφορετική γραμμή σκέψης βρέθηκαν όμως μερικές αθηναϊκές εφημερίδες μερικούς μήνες αργότερα κατά τον Β΄ Βαλκανικό πόλεμο στον οποίο αντιμετώπιζε ήσαν η Ελλάδα με τη Βουλγαρία. Τον Μάιο 1913 το *Εμπρός* και το *Νέον Άστυ* κατηγορήσαν τον Βενιζέλο ότι εξαιτίας της πολιτικής του απέναντι στη Βουλγαρία, η Ελλάδα βρέθηκε ενώπιον της βουλγαρικής παρασπονδίας χωρίς να ήταν επαρκώς παρασκευασμένη. Ακόμη και η υπογραφή της Συνθήκης του Λονδίνου (17-5-1913) η οποία έγινε για τον τερματισμό του Α΄ Βαλκανικού αλλά δεν επικυρώθηκε γιατί ξέσπασε στο μεταξύ ο Β. προκάλεσε αρνητικά σχόλια για τον Βενιζέλο και την Ευρώπη. Η κυβέρνηση Βενιζέλου ανησυχούσε για την βραδύτητα της προέλασης του ελληνικού στρατού από τα Γιαννιτσά στη Θεσσ/νίκη. Ο υπουργός των Εξωτερικών Λάμπρος Κορομηλάς και ο Πρωθυπουργός τηλεγράφησαν στον αρχιστράτηγο Κων/νο (ο Βενιζέλος τα αφηγείται στη Βουλή των Ελλήνων, τον Αύγουστο 1917). Εκείνος καθυστέρησε κι όταν ακόμη ο τούρκος στρατηγός με τους ευρωπαίους προξένους, του προσέφεραν την παράδοση της Θεσσ/νίκης εν ονόματι του αρχηγού Ταξίν πασά, θέτοντας ακόμη βαρύτερους όρους. Ο Βενιζέλος ενημερώθηκε για τις διαπραγματεύσεις και έστειλε την εξής βίαιη τηλεγραφική διαταγή, σύμφωνα με τον Ν. Βεντήρη, «παραγγέλεσθε να αποδεχθήτε την προσφερομένην υμίν παράδοσιν της Θεσσ/νίκης και να εισέλθετε εις αυτήν άνευ χρονοτριβής». Ο Κων/νος θεωρούσε ότι έπρεπε πρώτα να καταστήσει ακίνδυνο τον απέναντί του τουρκικό στρατό και μετά να καταλάβει την πόλη. Οι πολιτικοί σύμβουλοι του ελληνικού στρατηγείου Περικλής Αργυρόπουλος και ο διπλωματικός γραμματέας Ίων Δραγούμης συνέταξαν επιστολή στο Διάδοχο και τον καλούσαν να σπεύσει στην πόλη. Μετά την κατάληψη της Θεσσαλονίκης ο Διάδοχος πίστευε ότι όφειλε να δράσει στη Θράκη, ενώ ο Βενιζέλος ήθελε να μονιμοποιηθεί η ελληνική κατοχή της Θεσσ/νίκης, να καταληφθεί η κεντρική Μακεδονία και να ελευθερωθούν τα Γιάννενα και τα μεγάλα νησιά Χίος, Μυτιλήνη, Σάμος. Αναφορά γινόταν στον Τύπο, αν και όχι συστηματικά, στην διαφωνία των δύο ανδρών. Στο Χρονογράφημα του *Εμπρός*, ο Διαβάτης παρατηρούσε ότι ο στρατός προέλαυνε με ορμή στη Μακεδονία παρά την

ανυπομονησία όσων έμεναν στην Αθήνα και προήλαυναν δια της φαντασίας τους! Η διαφωνία όμως είχε παραμείνει λανθάνουσα και η νίκη είχα αποδοθεί στα δύο Β. Την ημέρα της επιστροφής του Κων/νου και του Βενιζέλου στην Αθήνα (5/18-8-1913) το *Σκρίπ* επαναλάμβανε την κρατούσα άποψη ότι ο θρίαμβος της νίκης οφείλετο στον Βασιλιά, ενώ επαινούσε την διακριτική στάση του Βενιζέλου στην υποδοχή του Κων/νου. Ας σημειωθεί ότι η Βόρειος Ήπειρος επιδικάσθηκε από τις Δυνάμεις στο νεοσύστατο κράτος της Αλβανίας (Δεκέμβριος 1913) και ζητήθηκε επισήμως από την Αθήνα να αποσύρει τις στρατιωτικές της δυνάμεις από την περιοχή με αντάλλαγμα την παραχώρηση όλων των νησιών του κεντρικού Αιγαίου, πλην της Ίμβρου και της Τενέδου. Η ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα το 1913 έδωσε λύση στο κρητικό ζήτημα, ενώ το μακεδονικό διευθετήθηκε με τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου όταν ένα μεγάλο τμήμα της Μακεδονίας παραχωρήθηκε στην Ελλάδα.

Ο Ευρωπαϊκός Πόλεμος αποτέλεσε το γεγονός εκείνο που επιτάχυνε τις πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα και έφερε την επίσημη Ελλάδα σε σύγκρουση με τους Δυτικούς Συμμάχους. Μετά την έκρηξη του Μεγάλου Πολέμου και τις συνθήκες που δημιουργήθηκαν, ξέσπασε στην Αθήνα πολιτική κρίση το φθινόπωρο του 1914, εξαιτίας της διάστασης του Βενιζέλου με τον υπουργό Εξωτερικών Γεώργιο Στρέιτ και τον γερμανόφιλο κύκλο του βασιλιά ως προς την ενδεικνυόμενη εξωτερική πολιτική (έξοδος στο πλευρό της Αντάντ ή τήρηση πολιτικής ουδετερότητας). Στο εθνικιστικό κλίμα που καλλιεργήθηκε στο βενιζελικό τύπο ενυπήρχε και η πολιτική διάσταση της εξόδου ως εθνικά συμφέρουσας λύσης, ως πολιτικής πραγματιστικής που έδινε τη δυνατότητα στην Ελλάδα να αντιμετωπίσει τους «προαιώνιους εχθρούς της» στο πλευρό ισχυρών συμμάχων. Όπως γράφει κι ο Γεώργιος Β.Λεονταρίτης, η στρατηγική επιλογή του Βενιζέλου υπέρ της εμπλοκής στον πόλεμο εναρμονιζόταν τόσο με το κυρίαρχο διεθνώς πολιτικό πρότυπο του επεκτατικού ιμπεριαλισμού όσο και με την κατά παράδοση αλυτρωτική πολιτική της Ελλάδας. Η ουδετερόφιλη στάση εξυπηρετούσε την πολιτική των γερμανόφιλων όταν η ουδετερότητα νοείτο ως μόνιμη πολιτική, ενώ επικαλείτο παράλληλα την απαίτηση της «λαϊκής θέλησης» για το πρωτείο του ανώτατου άρχοντα στην χάραξη της εξωτερικής πολιτικής. Η σύγκρουση των δύο προσωπικοτήτων, «χαρισματικών» σύμφωνα με την ανάλυση του Γιώργου Μαυρογορδάτου, ήταν ένα στοιχείο που επέτεινε την σύγκρουση. Πρόκειται για την ύπαρξη δύο τύπων χαρίσματος: αυτό του κληρονομικού μονάρχη και εκείνο του κοινοβουλευτικού ηγέτη, η ανταγωνιστική εξουσία των οποίων καταλήγει σε περίπτωση διαφωνίας σε σύγκρουση.

Οι αντιβενιζελικές εφημερίδες, ιδιαίτερα οι πιο φανατικές, παρακινούσαν τον βασιλιά να ασκήσει προσωπική πολιτική. Η εκλεγμένη στις εκλογές του 1910 κυβέρνηση των Φιλελευθέρων παραιτήθηκε δύο φορές: τον Μάρτιο (21 Φεβρ./6 Μαρτίου) και τον Οκτώβριο (22 Σεπτ./5 Οκτ.) του 1915, κρίσιμο έτος για την μορφοποίηση του Εθνικού Διχασμού και την συγκρότηση των δύο παρατάξεων. Την άνοιξη του 1915 οι Σύμμαχοι στην προσπάθειά τους να εξασφαλίσουν την έξοδο της Βουλγαρίας στον πόλεμο υπέρ αυτών, της υποσχέθηκαν την υποστήριξή τους για την εκχώρηση της Καβάλας. Ο βρετανός υπουργός των Εξωτερικών είχε προτείνει στις αρχές του έτους στον Βενιζέλο να υποστηρίξει τη Σερβία με αντάλλαγμα παραχωρήσεις στη Μικρά Ασία. Η αντιβενιζελική προπαγάνδα στον τύπο για τις παραχωρήσεις εγκαινίασε μια έντονη εκστρατεία δυσφήμισης από μια μερίδα του τύπου που χρησιμοποίησε το ζήτημα για να εξωραΐσει τη βασιλική διαφωνία στην έξοδο. Αντιλαμβανόταν την επέκταση στο Αιγαίο ως απαραίτητη για να καταστεί η Ελλάδα ισχυρότερη ναυτική δύναμη από την Τουρκία. Ήταν διατεθειμένος σε αντιστάθμισμα να κάνει παραχωρήσεις στη Μακεδονία. Στελέχη του κόμματος των Φιλελευθέρων

συγκρότησαν από τα τέλη του 1915 με την έγκριση του Βενιζέλου, την πρώτη Επιτροπή Εθνικής Αμύνης (Ζυμβρακάκης, Αργυρόπουλος, Ζάννας) , η οποία τον Αύγουστο 1916 πραγματοποίησε το κίνημα της Θεσσ/νίκης με την έγκριση του στρατηγού Σαράιγ. Η συμμαχική απόβαση στη Θεσσ/νίκη συνέτεινε στην επιδείνωση των σχέσεων της κυβέρνησης Σκουλούδη με τους Συμμάχους. Ο στρατηγός Sarrail ανησυχώντας για την ασφάλεια των στρατευμάτων του, απαιτούσε ελεύθερη χρήση των μεταφορικών μέσων στη Μακεδονία. Η ανυποχώρητη στάση του Κωνσταντίνου και των Συμμάχων οδήγησε στον αποκλεισμό, στα διαβήματα του Νοεμβρίου, τις καταλήψεις εδαφών. Τους πρώτους μήνες του 1916 η κατάσταση παρέμεινε στάσιμη εξαιτίας κυρίως της μάχης του Βερντέν που έθεσε σε δεύτερη μοίρα την επιχείρηση της Θεσσ/νίκης. Η κατάσταση επιδεινώθηκε την άνοιξη και το καλοκαίρι, με την παράδοση του οχυρού Ρούπελ στους Γερμανοβουλγάρους και την είσοδό τους στην Ανατολική Μακεδονία. Οι προσπάθειες των κυβερνήσεων Ζαΐμη και Καλογεροπούλου για εξομάλυνση των ελληνοσυμμαχικών σχέσεων δεν απέδωσαν. Τον Οκτώβριο ο Βενιζέλος τέθηκε επικεφαλής του Κινήματος της Εθνικής Αμύνης και σχημάτισε την Προσωρινή Κυβέρνηση της Θεσσ/νίκης με τη βοήθεια του στρατηγού Maurice Sarrail, διοικητή της στρατιάς της Ανατολής. Επί κυβερνήσεως Σπυρίδωνος Λάμπρου (27 Σεπτ./10 Οκτ. 1916) μετά από μια αποτυχημένη προσπάθεια προσέγγισης του Κωνσταντίνου με ανταντικούς παράγοντες, οι σχέσεις των Συμμάχων με το κράτος των Αθηνών οδηγήθηκαν σε ρήξη. Αναλυτικότερα, μετά το νέο τελεσίγραφο του ναυάρχου Dartige du Fournet (27 Σεπτ./10 Οκτ.) με το οποίο ζητούσε τον έλεγχο της αστυνομίας, την κατάληψη τριάντα πλοίων του ελληνικού στόλου, την απόσυρση του οπλισμού των θωρηκτών Κιλκίς και Λήμνος, την κατάληψη της Λέρου, τον αφοπλισμό της Σαλαμίνας. Η διακοίνωση του Du Fournet απαιτούσε την παράδοση μεγάλης ποσότητας πολεμικού υλικού (3/16 Νοεμβρίου), απορρίφθηκε από την ελληνική κυβέρνηση και μετά από νέο διάβημα και νέα απόρριψη, επακολούθησε η σύγκρουση του Νοεμβρίου (17/18 Νοεμβρ). Αυστηρός αποκλεισμός και διαβήματα επακολούθησαν για την αποχώρηση των ελληνικών δυνάμεων από την Θεσσαλία και την Ήπειρο και την επαναφορά των συμμαχικών ελέγχων. Το ελληνικό ζήτημα φαινόταν δυσεπίλυτο εξαιτίας και τις ασυμφωνίας των Συμμάχων ως προς τον τρόπο επίλυσής του. Εξαιτίας των πολιτικών εξελίξεων στη Ρωσία και στην Γαλλία το Μάρτιο, η κατάσταση άλλαξε ευνοϊκότερα για το Βενιζέλο και κατέστη δυνατή η απομάκρυνση του Κωνσταντίνου από το θρόνο.

Τα περίφημα Νοεμβριανά του 1916 αποτέλεσαν ένα στιγμιότυπο του Μεγάλου Πολέμου. Υπήρξαν συγχρόνως και μια δοκιμή εμφυλίου πολέμου, μιας και η αντιπαράθεση έγινε εντός της πολιτικής-εθνικής κοινότητας. Με τη Νύχτα του Αγίου Βαρθολομαίου συνέκρινε τα γεγονότα ο Auguste Gauvain, δικηγόρος, δημοσιογράφος και διπλωμάτης, περιγράφοντας τη φρίκη τους. Οι σκληρές βίαιες εναντίον των βενιζελικών έδωσαν τη θέση τους αργότερα, κατά τη τριετία 1917-1920 που αποκλήθηκε «βενιζελική τυραννία» στις διώξεις εναντίον των αντιβενιζελικών και των γερμανοφίλων. Συνεπώς, η πρώτη φάση του Εθνικού Διχασμού κορυφώθηκε με την ίδρυση του κράτους της Θεσσ/νίκης , με την εκθρόνιση του βασιλιά και την δίωξη των αντιβενιζελικών επί της διακυβέρνησης Βενιζέλου καθώς και με τη δίκη των Έξ, οι οποίοι θεωρήθηκαν από την «Επανάστασιν του Στρατού και του Στόλου» με αρχηγό τον Νικόλαο Πλαστήρα, ως υπεύθυνοι της ήττας στη Μικρασία, και τον τουφεκισμό των αντιβενιζελικών αρχηγών τον Νοέμβριο 1923.

Ο βασιλιάς Κωνσταντίνος ο οποίος είχε επανέλθει στο θρόνο του μετά τις εκλογές του Νοεμβρίου 1920, αναγκάστηκε πάλι να παραιτηθεί εξαιτίας της Επανάστασης του 1922 και πέθανε τον Ιανουάριο του επομένου έτους. Μετά το κίνημα του Οκτωβρίου 1923 ενισχύθηκε ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος και οι ρεπουμπλικανοί αξιωματικοί. Ο αντιβασιλεύς ναύαρχος

Κουντουριώτης κάλεσε τον Αλέξανδρο Παπαναστασίου να σχηματίσει κυβέρνηση. Στις 25 Μαρτίου 1924 η Βουλή ενέκρινε ψήφισμα υπέρ της εκπτώσεως της Δυναστείας. Στο δημοψήφισμα της 13ης Απριλίου 1924 επικυρώθηκε η ανακήρυξη της Δημοκρατίας με 69,95% έναντι 30,05% κατά. Η ανάμειξη των στρατιωτικών στην πολιτική, ένα σταθερό χαρακτηριστικό της περιόδου, φθάνει στο αποκορύφωμά του την περίοδο 1922-1926 και καθιστά την ελληνική δημοκρατία εύθραυστη και ανασφαλή.

Το πραξικόπημα του Ιουνίου 1925 επέβαλε τη δικτατορία Παγκάλου επί της οποίας εδιώχθησαν δημοσιογράφοι, εκτοπίστηκαν αρχηγοί βενιζελογενών κομμάτων και οργανώθηκε η Υπηρεσία Ειδικής Ασφαλείας για την πάταξη του κομμουνισμού. Την περίοδο των οικουμενικών κυβερνήσεων (1926-28) και της τελευταίας βενιζελικής διακυβέρνησης (1928-1932) ακολούθησε η δεύτερη φάση της όξυνσης του Εθνικού Διχασμού. Ο ελληνικός κοινοβουλευτισμός και η αβασίλευτη δημοκρατία έβαιναν προς τη δύση τους μετά από πολλές περιπέτειες, αγώνες για την προστασία τους και υπονομεύσεις, όχι μόνον από τους εχθρούς αλλά κι από τους φίλους τους. Στις 16 Μαΐου 1935 το *Ελεύθερον Βήμα* συνέστηνε την οριστική παραμονή του Βενιζέλου εκτός πολιτικής. Έχει υποστηριχθεί ότι μετά τη δεύτερη εναντίον του δολοφονική απόπειρα στις 6 Ιουνίου 1933, η στάση του Βενιζέλου σκλήρυνε με αποτέλεσμα να μεγενθύνει τους κινδύνους για τη ζωή του και τη δημοκρατία. Έτσι έδωσε το πράσινο φως για το κίνημα του 1935. Μετά απ' αυτό οι ακραίοι αντιβενιζελικοί κήρυξαν την κατάσταση πολιορκίας κατά παράβαση των συνταγματικών διατάξεων και οργάνωσαν την εκκαθάριση των οργανισμών δημοσίου δικαίου. Παρά την παραίτηση του Βενιζέλου από την αρχηγία του κόμματος των Φιλελευθέρων (1-6-1935) και την αναγνώριση της λήξης του πολιτειακού ζητήματος από τον αρχηγό του Λαϊκού Κόμματος Παναγή Τσαλδάρη, ο Κονδύλης και οι αρχηγοί των ενόπλων δυνάμεων Παπάγος, Ρέντης, Οικονόμου ανέτρεψαν την κυβέρνηση Τσαλδάρη, κατήργησαν την αβασίλευτη δημοκρατία και επανέφεραν σε ισχύ το Σύνταγμα του 1911 (10-10-1935).

Μετά το νόθο δημοψήφισμα του Νοεμβρίου 1935 και παρά την άρνηση των αρχηγών των δημοκρατικών (ρεπουμπλικανικών) κομμάτων να αναγνωρίσουν το νέο καθεστώς (Καφαντάρης, Μυλωνάς, Παπαναστασίου, Παπανδρέου και Σοφούλης), το κόμμα των Φιλελευθέρων φάνηκε πρόθυμο να δώσει περίοδο χάριτος στη μοναρχία, με την προϋπόθεση ότι ο βασιλιάς θα έδινε γενική αμνηστία. Μετά τις εκλογές της 26ης Ιανουαρίου 1936 και τη σύγκληση της Γ' Αναθεωρητικής Βουλής, η εντολή σχηματισμού κυβέρνησης δόθηκε στο Σοφούλη, ο οποίος είχε αποδεχθεί τη διαπραγματευτική γραμμή του Βενιζέλου για συνεννόηση με τους βασιλικούς. Οι αδιάλλακτοι ανέτρεψαν την επικείμενη συνεννόηση. Οι αδιάλλακτοι αντιβενιζελικοί κήρυξαν πόλεμο εναντίον των βενιζελικών και της δημοκρατίας, επικαλούμενοι τον μύθο της συνωμοσίας του «προδότη» Βενιζέλου ομού μετά των ξένων. Μετά το θάνατο του Κ.Δεμερτζή στις 13 Απριλίου 1936, ο Μεταξάς πήρε ψήφο εμπιστοσύνης στη Βουλή και διορίστηκε πρωθυπουργός ως μια αποδεκτή μεταβατική λύση. Ο Σοφούλης κατάφερε να καταλήξει σε συμφωνία για κυβέρνηση συνασπισμού με το Εθνικό Λαϊκό Κόμμα του Θεοτόκη. Ανακοίνωσε τη συμφωνία στο βασιλιά τον Ιούλιο, αλλά δύο εβδομάδες αργότερα ο Μεταξάς εγκαθίδρυσε δικτατορία.

Δέσποινα Παπαδημητρίου, Καθηγήτρια Ιστορίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο.